

Lody van
de Kamp

DE TYPISTE

Haar werk voor de
Joodse Raad stelt haar
voor een onmogelijke
keuze

ROMAN



Lody van de Kamp

De typiste

Roman

KokBoekencentrum Uitgevers – Utrecht

Deze roman is geschreven tegen de achtergrond van historische gebeurtenissen, maar is fictie en staat derhalve los van de werkelijkheid. Voor zover verhaallijnen raakvlakken hebben met gebeurtenissen uit het verleden, geldt dat de auteur deze geheel naar zijn eigen hand heeft gezet en tot fictie heeft gemaakt. Datzelfde geldt voor in het boek voorkomende personen en plekken.

De waarde van leven is geen vanzelfsprekendheid.

Het is een keuze.

Rabbijn Samson Raphael Hirsch

Leven en dood leg Ik voor u neer. Kies het leven,

opdat u leeft, u en uw nageslacht.

Naar Deuteronomium 30 vers 19

21 november 1940

“Alida Kruitberg”. De voornaam en de achternaam zijn goed gespeld, alle rubrieken zijn ingevuld. Na een dubbele controle trek ik de kaart uit de schrijfmachine. Volgende kaart. Rubriek “Huwelijk ontbonden”. Terwijl ik de datum typ, komt Bertus, de bode, binnen sloffen. Hopelijk heeft-ie geen nieuwe mutaties meer, het is al kwart voor vijf en de kinderen moeten vanavond in bad.

Met een plof belandt een van de drie enveloppen uit zijn hand op het bureau van Linda, dan loopt hij door naar Mina die de dossiers aan het sorteren is. Zijn schuifelende voeten komen mijn kant op.

‘Ook voor u een brief van de gemeente,’ bromt hij op zijn gebruikelijke lage toon. Het klinkt stiller dan anders, fluisterend bijna. Om me heen vallen de typmachines stil.

Met een vriendelijk knikje leg ik de envelop naast mijn schrijfmachine. Dat komt straks wel, eerst zorgen dat ik op tijd naar huis kan.

‘U moet de brief meteen openmaken en nu lezen. Dat is de boodschap van meneer de directeur.’ Ik kijk Bertus verbaasd aan, maar die knikt alleen maar, zijn ogen naar de grond gericht. ‘Als de baas het wil, zal er wel een goede reden voor zijn.’

Met de briefopener scheur ik de envelop open. Mijn ogen schieten over de regels.

Uitvoering van de beschikking van 4 november 1940 betreffende de ontheffing der Joden.

Ik hap naar adem.

Op grond van paragraaf 2 van Verordening No. 137/40 van de Rijkscommissaris bepaal ik hiermede dat alle personen van Joodschen bloede worden ontheven van hun dienst.

Ik kijk om me heen. Ook mijn twee collega's lijken niet te begrijpen wat hun overkomt.

'Sluit uw bureau af,' broemt Bertus verslagen. 'Als u mij de sleutels geeft, kunt u naar huis gaan. Van meneer de directeur krijgt u binnenkort te horen wat er verder gaat gebeuren. Voor u geldt hetzelfde,' zegt Bertus met een blik op Linda en Mina.

Met ons drieën lopen we naar de kapstok. Iedereen die wij tot tien minuten geleden nog onze collega's noemden zit ineens gebogen over de schrijfmachine. Met rode hoofden wordt ijverig verder getypt.

Zodra we buiten staan, realiseer ik me dat ik de stapel kaarten van vandaag niet meer bij Martha heb neergelegd voor de eindcontrole. Ach, het mocht wat, moeten ze me maar niet ontslaan.

21 november 1940

‘Dus jij kreeg deze brief van je baas op je bureau. “Mevrouw de Jodin, u bent ontslagen.” Ben je toen meteen opgestaan en naar huis gegaan?’

‘Ja, wat had ik dan moeten doen?’

Vader doet me smalend na. ‘Wat had ik dan moeten doen? Wat had ik dan moeten doen?’ Hij trekt zijn bril van zijn neus en smijkt ’m voor zich op tafel. ‘Lien, je moet je schamen! Je had meteen naar jouw directeur moeten stappen, zijn kantoor binnenlopen en vragen of-ie nou helemaal van lotje getikt is! Je had de brief voor zijn ogen in stukken moeten scheuren!’

‘Salo, bedaar een beetje.’ Moeder kijkt vader onthutst aan. ‘Die directeur doet ook maar wat hem wordt opgedragen. Lien kan toch niet zomaar zijn kamer binnenlopen?’

‘Ach, hou toch op Riek! Dat is precies de ellende. Iedereen doet maar gewoon wat die moffen van ons willen en onze mond trekken we niet open. Hebben we dan geen greintje *kowed* voor onszelf? De burgemeester gaat op z’n ponem voor die Germanen, de directeur stuurt de brieven rond. En Lien de Vries trekt haar jas aan en gaat naar huis. Nee, zo zullen we deze *milchome* nooit winnen.’

‘Salo, het is nu eerst belangrijk dat de kinderen te eten hebben en dat Lien weer ergens aan het werk komt.’

‘Ja Riek, zoveel *seigel* heeft Salo ook wel. Die opleiding bij Schoevers is duur genoeg geweest. Een rib uit mijn lijf.’

‘Heb je zelf al een idee waar je aan het werk kunt? Er zijn toch genoeg kantoren in de buurt waar ze mensen zoals jij

nodig hebben. Overal waar ik kom, zie ik schrijfmachines staan.' Met een vragende blik kijkt moeder me aan.

'Ik ben natuurlijk meteen aan de slag gegaan, maar een Jodin willen ze nergens hebben, dus het zal nog wel een paar dagen duren voordat ik iets gevonden heb.'

'En ondertussen moeten de kinderen wel eten,' sputtert vader. 'Die rotmoffen. Het is nog maar een paar maanden oorlog en nu al lijden mijn kleinkinderen honger.'

'Maak het nou niet erger dan het al is. Volgende week krijg ik nog één keer mijn loonzakje. Daarmee kan ik het nog wel een week of twee, drie uitzingen.'

Vaders blik wordt zachter. 'Wat moet je hebben?' vraagt hij rustig. 'Een zak aardappelen kan ik op de markt nog wel *matsen*. En kool of wortels voor jullie drieën is ook nog wel te regelen.'

'Salo, er is meer nodig, dat snap je toch. Wie gaat de huur betalen? En wie stopt er munten in de elektriciteitsmeter?'

'Moet ik dat weten? Bij ons is het schip met geld ook nog niet langsgelopen. Misschien heeft Lien nog wel spaarcentjes. Een typjuffrouw verdient tegenwoordig meer dan een *sjemazzel* zoals ik die zijn hele leven tapijtjes heeft gelegd bij de rijkelui.'

'Zo is het wel weer genoeg, Salo. Trouwens, waar zou Lien spaargeld van moeten hebben? Hebben we met ons allen niet de laatste cent uitgegeven aan de *matseiwe* van Hartog?'

'Verdikkeme Riek, het lukt je iedere keer weer om mij woest te maken! Die schoonzoon van me paste prachtig in onze *misjpoche*. Hij heeft geen cent achtergelaten! En die matseiwe? Ik ben ervoor naar het Armenfonds geweest. Maar nee hoor. Niks. "Uw familie is te rijk. Bij u werken ze allemaal." Te rijk. Het mocht wat.'

Vaders woorden steken. Ik mis Hartog, al kon hij misschien inderdaad niet goed met geld omgaan. Maar ik hield van hem, van zijn warme ogen, zijn lach en het geluk dat

van zijn gezicht straalde toen hij Roosje voor het eerst in zijn armen had. Het zal nooit meer zo zijn, dat we nu al zijn begrafenis moesten betalen hadden we ook niet kunnen weten.

‘Mama, mag ik naar buiten? Jopie vraagt of ik kom spelen.’ Geen van ons heeft in de gaten gehad dat Rubi binnen is gekomen. Roosje staat achter hem in de deuropening. Ik hoop maar dat ze niet de hele serenade van klagen en zeuren van hun opa en opoe hebben gehoord.

‘Mam, mag ik ook naar buiten?’ vraagt Roosje.

‘Ja jongens, ga maar. Voorzichtig met oversteken, hoor!’

‘Rubi, kom eerst eens bij opoe. Met dat gat in die kous kun je de straat niet op.’ Moeder grijpt naar mijn naaikistje. ‘Doe even je sok uit.’ Ze rijgt de wol door de naald.

‘Schiet eens op, opoe. Jopie wacht op me.’ Ruben danst ongeduldig van zijn ene been op zijn andere.

‘Rustig Ruben,’ sust vader, ‘jouw opoe zorgt er tenminste voor dat je met goed fatsoen de straat op kunt, zonder gaten in je sokken.’

Ook deze sneer laat ik maar over mijn kant gaan. Als vader ‘t op zijn heupen heeft, weet-ie van geen ophouden.

‘Mam, ik ga alvast hoor, ik wacht niet op Rubi. Zijn jullie als ik straks thuiskom uitgezanikt?’

Dat de kinderen ons niet hadden gehoord was ijdele hoop.

‘Mama, waarom mogen opa en opoe wel ruzie maken? Als Rubi en ik vechten wordt u altijd boos op ons.’

Roosje zit op de rand van haar bed. Ik knik, ze heeft gelijk. Met al dat gekibbel van vanmiddag zijn we nog geen stap verder gekomen, ook al doet moeder haar best om mee te denken.

‘Opa en opoe mogen ook geen ruzie maken, maar soms is het te moeilijk om het niet te doen. Opa wordt nogal

zenuwachtig omdat ik geen werk heb en dan wordt hij sneller boos.'

Roosje kruipt dichterbij me aan. 'Ik vind het niet fijn als hij zo boos is, mama. U kunt er toch ook niks aan doen dat papa er niet meer is en dat hij nu niet meer voor ons kan zorgen. Maar u gaat vast weer werk vinden, u bent zo lief! Dat ziet een baas toch ook wel.'

Ik geef haar een knuffel. De schat. 'Ga nu maar lekker slapen, meisje. Het komt inderdaad vast wel goed.'

27 december 1940

Natuurlijk is het onzinnig om voor de zoveelste keer in die broodtrommel te kijken. Leeg is leeg. Net zo leeg als de spaarbankboekjes waar ik aan het begin van de week op het postkantoor de laatste dubbeltjes vanaf heb gehaald.

‘Zullen we de boekjes maar innemen, mevrouw De Vries?’ vroeg de loketmedewerker. ‘De spaarrekeningen van de kinderen zijn nu toch leeg. Of bent u van plan binnenkort opnieuw geld in te leggen? Dan kunt u de boekjes beter mee naar huis nemen. Hier is het boekje van Roza en hier van de jongste, Ruben.’

Hij moest eens weten. Na mijn ontslag op het Bevolkingsregister heb ik nog één keer mijn loonzakje gekregen, maar daarna niets meer. Toen ik aan het loket stond, was ik ten einde raad en heb ik zelfs de spaarbankboekjes van de kinderen aangesproken. En daarin staat nu bij saldo het woordje “Nihil”.

Om het niet erger te maken dan het al is, heb ik de boekjes mee naar huis genomen, ook al zal er voorlopig geen saldo worden bijgeschreven. Tegen vader en moeder houd ik mijn mond, voordat vader weer verzandt in een scheldpartij over de moffen en de meedansende Hollanders.

Onderweg naar de bakker zie ik hoe de mussen de kruimeltjes uit de goot pikken. Waarom gunt *Hasjeem* de vogeltjes wel hun kostje, maar laat Hij mijn kinderen hun middageten overslaan?

‘Mevrouw, natuurlijk zou ik u graag willen helpen. Net

zoals ik vanavond zelf met mijn kinderen bij het eten aan kan schuiven, gun ik u en uw kinderen dat ook. Maar ook ik moet mijn rekeningen kunnen betalen.' Bakker Rozenboom zucht diep. 'Als morgen de nieuwe zakken meel worden geleverd of de eierboer langskomt, moet ik wel kunnen afrekenen. Anders is volgende week mijn winkel ook leeg. En geloof me, u bent echt de enige niet die hier langskomt om op de pof een brood te halen. Zeker nu de moffen zoveel Jidden ontslag hebben aangezegd zit de buurt vol met van die *achenebbisj* gevallen zoals u.'

Ik slik. Ik, een *achenebbisj* geval. Tot een paar weken geleden verdiende ik een salaris waar we met ons drietjes van rond konden komen, maar doordat die moffen het mij verbieden nog op het Bevolkingsregister te werken ben ik alles kwijtgeraakt en sta ik hier te bedelen om een brood.

'Uw man kan toch gaan stempelen? Dat doen al die werklozen toch?'

'Mijn man kan niet stempelen, mijn man is dood. Vorig jaar is hij overleden,' fluister ik.

Bakker Rozenboom schudt zijn hoofd. Van achter de toonbank haalt hij een half brood tevoorschijn. 'Hier, neem dit maar mee. En kom dan zondagochtend vroeg terug. Dan geef ik u nog een halfje mee.'

Ik krijg een kleur. 'Schrijft u het wel op?'

'Het komt goed mevrouw, ik zie u zondagochtend.'

'Mama, vanmiddag heb ik gehuild op school! En nu moet ik weer huilen!' Snikkend komt Rubi op me af gerend.

'Kom eens hier, mannetje,' zeg ik sussend, terwijl ik hem op schoot trek. 'Waarom ben je verdrietig?' Rubi zet een keel op. Snotterend doet hij zijn verhaal.

'Alle jongens in mijn klas hadden brood in hun trommeltje voor het middageten. Alleen mijn trommeltje was leeg!'

'Alleen jouw trommeltje?'

'Ook dat van Barendje en van Stella.'

Tussen de middag niks te eten voor de kinderen en straks voor het avondeten alleen een droge boterham die ik van de bakker heb gekregen. Ik weet niet of ik me nu bedroefd of boos moet voelen.

‘Maar de juffrouw heeft ons wel wat gegeven, mama.’ Ik kijk Rubi verrast aan. ‘Zij zei dat ze zelf geen trek had en toen heeft ze haar boterhammen met ons gedeeld.’

Met mijn zakdoek droog ik Rubi’s tranen. ‘Nou, dat is lief van de juffrouw. En Roosje, wat heb jij gegeten?’

‘Marion had te veel. Zij eet haar brood nooit helemaal op. Dus heeft ze het gedeeld met mij.’

Het keukenkastje staat open. In de broodtrommel ligt het brood voor vanavond, voor morgenochtend en voor de kinderen om mee naar school te nemen. En daarna?

‘De juffrouw vertelde dat honger bij oorlog hoort. Mama, is het oorlog?’

‘Rubi, doe niet zo stom. Natuurlijk is het oorlog, al bijna een jaar. Waarom denk je dat mama niet mag werken en waarom denk je dat we geen geld hebben?’ Roosje kijkt mij aan. ‘Zo is het toch, mama?’

Ik trek Roosje ook naar mij toe. Zij klimt naast Rubi op schoot. ‘Ja lieverds, zo is het. Het is oorlog.’

Met ons drieën blijven we zo zitten, drie achenebbisj gevallen op de bank. Op straat is het donker. De straatlantaarns gaan niet aan. Het is oorlog.

Wat doe je als je moet kiezen tussen je principes en je familie?

November, 1940. De Joodse Lien de Vries is weduwe en moeder van twee kinderen. In oorlogstijd vindt ze een kantoorbaan bij de Joodse Raad in Amsterdam. Dagelijks typt Lien berichten voor het Joodsche Weekblad, waarin maatregelen van de Duitse bezetter worden bekendgemaakt.

Vanaf haar eerste werkdag slaat de twijfel toe. Kan ze voor de vijand blijven werken om haar kinderen te onderhouden en hun veiligheid te garanderen, terwijl ze weet welk vreselijk lot haar gemeenschap te wachten staat?



Rabbijn Lody B. van de Kamp (1948) studeerde voor rabbijn aan talmoedscholen in Zwitserland en Engeland. Hij publiceert regelmatig in landelijke en lokale dag- en weekbladen. Zijn vorige roman *Sara, het meisje dat op transport ging* werd vele malen herdrukt.

NUR 301



9 789029 736381



KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT